

שמיטת כספים בזמן הזה ומעלתה*

הרב יוסף שבת

אמר הכתוב (דברים טו א-ג):

מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה'. את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך.

ואמרו בגמ' (קידושין לח ע"ב):

תניא: רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ואימא ת"ל כי קרא שמיטה לה' מכל מקום.

ופירש רש"י, "בזמן שאי אתה משמט קרקע – כגון במדבר ולאחר שגלו". ובגיטין (לו ע"א) פירש:

כגון עכשיו שבטלה קדושת הארץ. אי אתה משמט כספים - ואע"פ שהשמטת כספים חובת הגוף היא ואינה תלויה בארץ, ילפינן בהיקישא דלא נהיגא. ואמרו רבנן דתשמט – בזמן הזה. זכר לשביעית – שלא תשתכח תורת שביעית.

כלומר, דרש"י מפרש דכל דאי אתה משמט קרקע, פירוש עבודת קרקע מְחרישה וזריעה, אי אתה משמט כספים. וכך באמת משמע מרש"י בד"ה בשביעית בזה"ז (גיטין לו ע"א) שכתב – הואיל ולא היה יובל נוהג לא נהגו שמיטין מדאורייתא וכו', אלא שהביא דברי הירושלמי ות"כ, וסובר רש"י שהוא מחלוקת. ע"ש.

אולם ר"ת חולק בביאור דברי רבי, ומפרש – בזמן שאי אתה משמט קרקע, הכוונה ליובל בלבד (לא חרישה וכו'), אין אתה משמט כספים. ונכלל בכלל כספים גם עבודת קרקע.¹

* מאמר זה של הרב יוסף שבת יצ"ו, פורסם מכבר בספרו "אמרות יוסף" ח"ב הנקרא "קובץ אִמְרוֹת" שִׁצָא לאור בשנת תשנ"ד בהוצאת מכון הכתב, ירושלם ת"ו. ועתה ערך בו הגהות הערות והשלמות, בבחינת יש קנקן חדש מלא ישן, ונדפס כאן מחדש ברשותו (מע').

1 רֵאָה אִזְרָא לְצִיּוֹן, שְׂבִיעִית, בַּמָּבּוֹא עֲנָף אַ עֵמֶץ, וְשָׁכַת דְּרֹשׁ"י ס"ל דְּשְׂבִיעִית בְּזִמְנָא הַזֶּה דְּאִזְרִיתָא. ע"ש. ויש שהביאו ראיה מהתוס' סנהדרין כו ע"א ד"ה משרבו, בטעם השני משום פקוח נפש, מוכח דהוי דאורייתא.

מבין שניהם למדנו ששמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן. לרש"י – שהרי אין בזה"ז שמיטת קרקע חרישה וזריעה מדאורייתא, וע"כ גם כספים אינם מדאורייתא. ולר"ת – מכיון שאין היובל נוהג דין תורה בזה"ז, הוא הדין כספים ובתוכם חרישה וזריעה. באם תהא מציאות שלא ינהג היובל דאורייתא ושמיטת קרקעות תהיה דאורייתא (שיטת הרמב"ם לקצת מפרשים) יצא נפקא מינה בין הבנת רש"י לר"ת בדברי הגמ' הנ"ל.

גם הרמב"ם התייחס לגמ' הנ"ל, וכך כתב בחיבורו הגדול (פ"ט מהל' שמיטה ויובל הלכה ב-ג) וז"ל:

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה בשביעית אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף. ודבר זה קבלה הוא. אמרו חכמים, בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ. ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום ואע"פ שאין היובל נוהג, כדי שלא תשתכח תורת השמטת כספים מישראל.

הרי ברור, שהרמב"ם ביאר את דברי רבי כפי' ר"ת שלשון הגמ' שמיטת קרקע הכוונה יובל (לא עבודת קרקע בשביעית גרידא), וא"כ יוצא איפוא שכל שאין יובל נוהג אין שמיטת כספים נוהג מדין תורה. מעתה אין נפק"מ מה דעת הרמב"ם בשביעית (עבודת קרקע) בזה"ז אם דאורייתא או דרבנן. דאף אם דעתו דשביעית בזה"ז דאורייתא, שמיטת כספים עכ"פ דרבנן, שהרי בהבנת הגמ' הנ"ל ביאר הגמ' כהבנת ר"ת ולא כהבנת רש"י, וכמו שביארנו לעיל.

ולכאורה מדברי הרמב"ם והבנתו את דברי רבי, אין רמז מאי סבירא ליה לענין שביעית בעבודת קרקע בזה"ז. (הניחא לרש"י ולר"ת, מפורש בדבריהם שהוא מדרבנן, וכפי שבארנו בריש דברינו). והיה אפשר לומר שהרמב"ם הוכרח לפרש בדברי רבי ששמיטת קרקע היינו יובל בדין, שהרי לדעתו שביעית בעבודת קרקע בזה"ז דאורייתא (כסף משנה כאן ופ"ד הכ"ב ופ"י ה"ט, ערוך השולחן ועוד). ואילו באר פשט בדברי רבי כפי' רש"י, היה צריך להיות גם השמטת כספים בזה"ז דאורייתא, ע"כ ביאר דביובל עסקינן דקשור הוא יובל לשמיטה בזה, ודלא כרש"י, וכשאמר רבי בזמן שאין אתה משמט קרקע אין אתה משמט כספים, הכוונה לכספים בלבד, ודלא כתוס'. (וראה בפירוש מהר"י קורקוס ריש פ"ט דלא כהבנת הכס"מ ועוד, וכדלקמן).

זאת ועוד, הרי הרמב"ם פוסק שם הלכה ט"ז וז"ל:

ראה שו"ת נחפ"ה בכסף (לר' יונה נבון רבו של החיד"א), ח"א יו"ד סי' ד, בד"ה והיותר נכון (דף כז ע"ג קושטאנדינה תקח). ובריש תשובתו שם כתב: "כי ראיתי בלבול בדעת הפוסקים בענין שביעית בזה"ז, אי הוי דאורייתא או דרבנן". עי"ש באורך.

ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזה"ז שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין פרוזבול מועיל בה. והראב"ד בהשגה שם כתב: זה אינו מחוץ וכו' הלכך נוהג בכל זמן.²

ואם היה הרמב"ם לומד בביאור דברי רבי כרש"י, הרי שלא היה קיים אצלו תקנת הלל כלל בפרוזבול, שהרי אינו מועיל לשמיטת כספים דאורייתא (אם נאמר שהרמב"ם סובר שעבודת קרקע דאורייתא). מעתה תמה הרב 'ערוך השולחן העתיד' (שביעית ט"ו ס"ח) איך פסק הרמב"ם דלא כרבי בשביעית בזה"ז, והרי בריש מועד קטן מוכח להדיא דרבי גם אשביעית קאי, כל' זריעה וחרישה. ומתוך כדרכו ע"ש. וכל כח תמיהתו ממאי דסבירא ליה בפשטות דלהרמב"ם מלאכות שביעית בזה"ז דאורייתא גמור כנ"ל. (עיין לחזו"א שביעית סי' ג אות ד', ועוד אחרונים שדנו בזה כל אחד לפי דרכו).

אומנם פליאה היא על הרב 'ערוך השולחן' שלא זכר שר דברי הרמב"ם עצמו במקום אחר, שגילה דעתו בהדיא דשביעית בזה"ז דרבנן גמור. שהרי כתב בהלכות בית הבחירה סוף פרק ו' וז"ל:

ולמה אני אומר במקדש וירושלם אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כפוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה מן המעשרות ומן השביעית, שהרי אינה ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכבוש אלא בחזקה וכו', וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהל' תרומות.

ושם בהלכות תרומות סוף פרק ראשון כתב וז"ל:

התרומה בזה"ז אפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם וכו'. וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות, שאין חייבין בזה"ז אלא מדבריהם כתרומה.

וא"כ חיוב שביעית ומעשרות שווים ששניהם דרבנן גמור כפשט לשון הרמב"ם.³

והנה גם בפ"י משמיטה ויובל ה"ט סיים הרמב"ם וכתב:

2 מחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלויה בביאור הסוגיא בגיטין (לו ע"א) בתירוצי אביי ורבא, ואי קאי רבא אקושיא קמייא. ראה שם בדברי הכס"מ ומהר"י קורקוס. והרדב"ז פי' דפסק הרמב"ם כאביי ודלא כרבא, ע"ש.

3 ראה רמב"ם מהדו' הר"י קאפח בהל' בית הבחירה שם עמ' צז אות יד, שהפנה להלכות מלכים ומלחמות פי"א ה"א. ושם לשון הרמב"ם: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה וכו', ותחזיק כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה". הרי שקודם לכן אין נוהגת שמיטה כמצותה האמורה בתורה. וכן העיר בזה בספר אור לציון, שביעית, במבוא עמ' ט, ובילקוט יוסף] שביעית, עמ' צג.

ובזמן הזה שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו.

והעיר שם הכסף משנה, שלשון "מדבריהם" מוסב רק על שמיטת כספים, ואלו שביעית בארץ מן התורה אף בזה⁴.

אלא שמצאתי למהר"י קורקוס בביאורו להרמב"ם שם, שכתב:

ומהלשון הכתוב כאן בספרים שלנו הייתי אומר דשמיטת קרקעות גם בזה⁵ נוהגת לדעת רבינו מן התורה, דמדבריהם שכתב רבינו אשמיטת כספים דסמיך ליה משמע דקאי, וזהו שכתב 'כמו שביארנו'. ואילו בשמיטת קרקע לא ביאר דבר, אלא שבספר כתיבת יד מצאתי כלשון הזה: "ובזמן שאין היובל נוהג אין נוהג דין עבר עברי ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם, וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שבארנו" ע"כ. הרי מבואר שדעתו כדעת שאר הפוסקים כאשר כתבתי ריש פ"ט.

וגם עליו אני תמה, כיצד נעלם מדעתו הרחבה דברי הרמב"ם בהל' בית בחירה, שכן השווה שביעית לתרומות ומעשרות כאשר בארנו.

והנה עתה נתברר שכנוסחת כתיבת יד שמצא מהר"י קורקוס, כן הוא בנוסח כתבי יד תימן העתיקים⁵. עכ"פ מצאנו דבר ברור שדעת הרמב"ם בשני מקומות ודאים שבשביעית בזה⁶ דרבנן גמור. מעתה נפלה תמיהת הרב ערוך השולחן על דברי הרמב"ם מהגמ' במ"ק, ונתישבו דברי הרמב"ם על נכון, דכל זמן שאין יובל, אין שמיטה כלל מדין תורה לא קרקע ולא כספים, ואת זה ביאר בפ"י. ולדעתי הא בהא תליא, וכשאמר רבי את דבריו אמנם דיבר על כספים, אבל הוא הדין נמי על שמיטת קרקע וכהבנת התוס' ודלא כרש"י הנ"ל⁶. מעתה תיקן הלל פרוזבול שהרי ברור שבין קרקעות ובין כספים הוא דרבנן, והלכה כרבי וכאביי.

שוב מצאתי למרן הראי"ה קוק זצ"ל שציין לרמב"ם הלכות בית הבחירה הנ"ל במבוא לספר 'שבת הארץ' דף טו ע"ש באורך, אלא שלא עמד על נוסחת הרמב"ם פ"י כפי שציין מהר"י קורקוס. וכבר קדם לו בציון מקור זה הרב פאת השלחן, שביעית סי' כג סוף אות כג, וכלשונו שם: "וראיה ברורה ששביעית בא"י מדבריהם לדעת רבינו, מדבריו בהל' בית הבחירה" ע"כ. ועיין בחזו"א שביעית סימן ג' אות ז' ותחילת ח'.

4 על דעת מרן השו"ע בפירושו כס"מ ובכ"י יו"ד סי' של"א בהבנת שיטת הרמב"ם, ראה באריכות בילקו"י שביעית עמ' צד ואילך.

5 מתוך עדותו הנאמנה של מארי זלה"ה כפי שציין במהדורתו שם עמ' תק"א אות י'. והוסיף שם וכתב: "ומעתה כל ספק שיתעורר בפירות שביעית, הוי ספקא דרבנן ולקולא" עכ"ד. וראה שו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' קצב בד"ה עוד הכריע, כלשון הזה. וראה גם מהדורת פרנקל זרעים, עמ' תקנו, ועמ' תתנה.

6 ראה פירושו של מהר"י קורקוס פ"ט ה"ב שכן דקדק מלשון רבינו, וברור. וכן הוא בהדיא בספר המצות לאויז רל, וז"ל: "ובזמן שהיתה שם שמטת קרקע, כלומר היובל". עי"ש.

יוצא איפוא, דלכל הנ"ל שמיטת כספים בזה"ז דרבנן גמור. וי"א שהוא דאורייתא אף בזה"ז, ומהם רמב"ן בספר הזכות, הרי"ף בגיטין ל"ד (הובא בביאור הגר"א חו"מ סימן ס"ז א', וחזו"א שביעית סי' ג סק"ז). וי"א דאינה נוהגת כלל אף מדרבנן, ראה בשו"ת פאר הדור סימן קכ"ב הערה 3, הוצאת מכון ירושלים.⁷

אולם שונה מצנות השמטת כספים מהשמטת קרקע לענין מקום החיוב. שמיטת קרקע אינה אלא בארץ, שהרי היא חובת קרקע שנא' כי תבואו אל הארץ, וכן הוא בת"כ וברמב"ם פ"ד הלכה כה. משא"כ שמיטת כספים בכל מקום בין בארץ בין בחו"ל, ובזה"ז מדברי סופרים בכל מקום, והוא ברמב"ם פ"ט ה"ג, שהרי הוא חובת האיש, על פי גמ' קידושין לח ע"ב שדרשו כי קרא שמיטה לה' – מכל מקום.

ומכאן תמיהה רבתי על לשון הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה רל) ששם כתב וז"ל: "וזה אינו חובה מן התורה אלא בארץ ישראל ובזמן שהיתה שם שמטת קרקע כלומר היובל. אבל מדרבנן דבר זה חובה בכל מקום וכל זמן" וכו'. והוא עצמו כתב בחיבור שמיטת כספים בכל מקום וכמו שנתבאר. וכן כתב במצוות עשה (מצוה קמ"א): "ושמיטת כספים זו אינה נוהגת מן התורה אלא בזמן שמיטת קרקע נוהגת ואז היא נוהגת מן התורה בכל מקום".

ועד עתה לא מצאתי מן המפרשים מי שהעיר על כך, וקשה לשנות הנוסחא כי גם בנוסח המקורי בלשון ערב כן הוא (ובעז"ה נעיין עוד בזה).⁸

על כל פנים מצאנו להר"ן בפירושו לגיטין (ברי"ף דף כ ע"א) וז"ל:

ויש מן החכמים מקילין ואומרים שעכשיו אין שמיטת כספים נוהגת כלל ואין אנו צריכים לפרוזבול.... וכיון שבטל היובל לגמרי אפילו מדרביהם, אף השמיטה אינה נוהגת כלל. ואין זה נכון ואעפ"כ מצינו לו (לרב אשי) ולרבנן דדריה (של דורו) דמשמטי ומטרחי נפשיהו למכתב פרוזבול, הלכך שמיטת כספים נוהגת בכל מקום וכל זמן, ומיהו מדרבנן בעלמא הוא ורב.

והרב 'תרומת הדשן' כתב בתשובה סימן ד"ש, וז"ל:

7 ראה שכנה"ג [= שיירי כנסת הגדולה, לרבי חיים בנבנשתי, 1603-1673, רבה של איזמיר שבתורכיה] יו"ד סי' של"א הגה"ט אות י. ובילקו"י שביעית עמ' תקיה ואילך בבירור שיטת הרמב"ן ואחרים על שמיטת כספים בזה"ז.

8 עתה ראיתי שהעירו על כך במהדורת פרנקל, ולא תירצו דבר. גם במהדורת מארי לא הוער מאומה. ומצוה ליישב. והנה עם העיון הביא לפני ידידי הר"א חמאמי יצ"ו מאוסף תשובותיו של מארי זלה"ה, שכבר נשאל על כך בשנת תשל"ג, ושם כתב: "אמת לא העירותי לא מפני שיש לי תירוץ, אלא מפני שלא התעוררתי לכך... ועתה עינתי... אפשר לתרץ שהדבר תלוי במהדורות השונות של הרמב"ם... ועוד חזון למועד". עכ"ד. בתקוה גדולה שיצא אוסף זה לאור עולם בחיינו ובימינו, ואז נשבע לחם ונהיה טובים. אכ"ר.

לא חזינן רבנן קשישי בדורותינו דהוו מורו לנהוג עתה שמיטת כספים, ואדרבה שמעתי שהיה אחד טוען שמיטת כספים לפטור מהלוואה, היה נחשב כאחד מן המתמיהים. גם אותו שהיה טוען שמיטה לא היה טוען טענה זו אא"כ היה לו בלא"ה אמתלאות אחרות שדא ביה נרגא, ונראה למצוא קצת טעם וסברא אמאי לא נוהגים תורת שמיטת כספים עתה בדורותינו וא"כ נוכל לומר, דלא תקינו זכר לשביעית אלא בארצות שקרובים לא"י כגון בבל ומצרים ולא לרחוקים.

וראה טור וב"י (חו"מ ריש סימן סז בד"ה והשמטת כספים) שהביאו תשובת הרא"ש שכתב:⁹

וששאלת שנוהגים בארץ הזאת לגבות שטרות שעברה עליהן שביעית, הוי יודע שתמהתי על זה מיום בואי לארץ וצווחתי ככרוכיא ולית דמשגח בי. ואמרו כי כבר נהגו כן בארץ הזאת ואי אפשר לשנות המנהג. ואמרתי מנהג כזה שהוא לעבור על דברי תורה ולהוציא ממון שלא כדין אין לילך אחריו... ואני מיום בואי לכאן איני דן שלא תשמט שביעית וגם איני סותר מנהגם אלא אני מניחם לדון כמנהגם.

ובתשובה אחרת (שם) כתב:

ומצאתי כהתנצלות לעצמי על שמטת ידי שאיני מתעורר לבטל מנהגם, ואומר אני כיון שפשט המנהג שלא להשמיט והכל יודעים זה, הו"ל כאילו התנה המלוה ע"מ שלא תשמיטנו בשביעית.

והרב שמואל די מדינא בשו"ת (מהרשד"ם חו"מ סימן ל) כתב:

אע"פ שמד"ת אין שמיטה נוהג בזמן הזה, מ"מ מדרבנן שמיטה נוהגת בזה"ז, וכמו ששינונו... ואע"ג דאיכא מאן דסבירא להו שאין שמיטה נוהגת בזה"ז אפילו מדרבנן, כבר דחה הר"ן סברה זו והכה על קדקדו, ובודאי שאין לסמוך עליהם שהרי כל הפוסקים שמימיהם אנו שותים מסכימים לשתיה שמיטה נוהגת בזה"ז, הרמב"ם... וכן פסק הרא"ש ובנו הטור... שתמה על שהיו נוהגים לגבות שטרות שעברה עליהם שביעית... והטעם שהיה נראה בעיניו, שמנהג כזה הוא מנהג גרוע שאין לו סמך כלל... ועל כן נראה בוודאי כי האריכות בזה מותר גמור מרוב פשיטותו...

ובתשובה אחרת (שם, סי' קפו) כתב:

הן אמת כי זה לי ימים רבים שכתבתי ששמיטה נוהגת בזה"ז מדרבנן והוכחתי מכמה מקומות, אך אמנם היה זה קודם שנדפסו תשובות מורי הר" לוי בן חביב זצ"ל. ואחר שהגיעו לידי תשובותיו וראיתי שכתוב וז"ל: ושמיטת כספים אף כי נתחייבנו בה גם

9 כלל עז סי' ב. וראה גם בשו"ת הריטב"א סי' קצו (מהדורת מארי עמ' רלא) שכתב: "ולא ראינו מעולם בארץ הזאת שעשו פרוזבול וכו'. ואע"פ שאמרו בגמ' 'נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד', זהו בדורות ההם שהיו נוהגים בו והיו כמה חכמים ראויים לעשותו, אבל לא בדור הזה", עי"ש. וראה עוד במאירי במגן אבות סי' טו, ובפירושו למסכת מכות ג ע"ב, שהעיד שאין נוהגים שמטת כספים.

בארץ הלזו מדרבנן, כבר נהגו במקומות מושבותינו לגבות שטר חוב שעברה עליו שביעית, הן שהוא מנהג בדין וכראוי מצד יפוי השטרות, הן שהוא מנהג בטעות כאשר כתב הרא"ש בתשובה ע"כ. מאז ראיתי לשונו זה חזרתי בי מלדון דין שמיטה, שאין להרהר אחר מנהג הקדמונים.

וכן מצאנו לר' מרדכי יפה בעל 'הלבוש' לחו"מ סז סעיף ט', שכתב וז"ל:

ומנהגנו שאין אנו חוששים כלל לשביעית, קולא גדולה היא לעבור על דברי חכמים שיש בה מיתת בידי שמים וישכנו נחש. וגדולי חכמים האחרונים ר"י קולון ובעל תרומת הדשן חתרו דרכים לקיים המנהג, אבל הם דחוקים מאד וגם תרוויהו ליתנהו אליבא דהלכתא. ועיין שם בדבריהם ותמצא שאין לנו על מה לסמוך... ע"ש.

והנה מרן המחבר בשולחן הטהור חושן משפט (סי' סז סע' א) כתב כדעת הרמב"ם ודעימיה, וז"ל:

ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגים בזה"ז בכל מקום.¹⁰

והרמ"א בהגהותיו שם כתב:

כן הוא הסכמת הפוסקים, אבל י"א דאין שמיטה נוהגת בזה"ז. ונראה שעליהם סמכו במדינות אלו..., וכבר כתבו גם כן האחרונים ז"ל טעם למנהג שאין נוהגים שמטה במבואר... ואין לדקדק אחריהם.

ומאחר שמצאנו תשובה להרמב"ם דמפורש שם שנוהגת שמיטת כספים בזה"ז מדרבנן, אין ספק שכן ראוי להורות וכ"ש באר"י, וכמו שהאריך הגר"ע יוסף בפתח דבר לשו"ת 'פאר הדור' מהדורת מכון ירושלים¹¹ וז"ל:

כי אילו ידעו מרן והאחרונים שדעת הרמב"ם בתשובה להיפך מדבריהם היו חוזרים בהם ומבטלים דעתם מפני דעתו הגדולה... אמור מעתה, שכל שאנו רואים דבר הלכה בתשובת הרמב"ם שלא כפסק מרן והאחרונים, אנו אין לנו אלא דברי הרמב"ם, שאילו ראוהו מרן והאחרונים בודאי היו קובעים הלכה כמותו. ע"ש.

וז"ל הרמב"ם בתשובה סימן קכ"ב, אחר שנשאל אם דין שמיטה נוהגת בזמן הזה או לא, ראינו נוהגים כמה בתי דינים, וכמה מהם לא שתו לב על זה וכו'. והשיב:

10 מכאן יש תמיה על הר' בעל קונטרס 'גאולי הכהונה', מנהגים (נדפס בסוף ספר 'ברית כהונה' ח"ב) של ק"ק ג'רבא, שכתב שם עמ' תר אות יוד וז"ל: "כתב הרמב"ם... ומדברי סופרים שתהיה שמיטת כספים בזה"ז בכל מקום". ע"כ. משמע דגם בחו"ל נוהגת. אבל מרן ז"ל בש"ע לא פסקה, נראה דס"ל דאין זה מוסכם לדינא. וכן מנהגינו פה אי ג'רבא שלא לחוש לזה כלל וכו', עיי"ש. ואחמה"ר [= ואחר המחילה רבת], נראה שנעלם ממנו דברי מרן הנזכרים, ולפלא שלא העירו על דבריו בזה.

11 על פי דברי החיד"א בשו"ת 'חיים שאל', סי' נו, והרב אליגרי בשו"ת 'לב שמח' יו"ד סי' ב דף יב ע"ג, ועוד אחרונים.

יש דין שמיטה בזמן הזה,¹² וכל דין שאינו דן כך אינו ירא שמים וגו' את העניים.

ועל דברי מרן השו"ע העיר ה'תומים' (שם אות ב) וז"ל:

אמת הרבה טרחו למצוא טעם למה אין נוהג בארצות הללו, אבל אין דין דיננו למזור כי בעל 'תרומת הדשן' נתן טעם די"ל מדינות הרחוקות מא"י כמו ארץ אשכנז ואגפיה, לא היה בכלל גזרת חז"ל לקבוע בו שמטת כספים וכו', ותקן את עצמנו שוכני בארצות הללו. ולא תקנתם את אחינו היושבים בארצות הסמוכים לא"י מצרים ושנער וארם צובה ואשור וכו'.

עוד כתב (שם אות א):

היה מהראוי ויפה לנו להחמיר בזה ולנהוג דין שמיטת כספים, כי מה מאד מזהיר אותנו הנביא בגולה, 'הציבי לך ציונים', ולעשות זכר למצות ה' שהיה חובה עלינו בהיותנו שוכנים בקרב הארץ ובהל' נר ה' על ראשינו, ואיך לא נשים זכר למצות שמיטה ונשים אחרי הדלת מצוה זו בזכרונה מבלי תת לה זכר כלל... ומה עצום מצוה זו וטעם יש בה ועל ידה ידע האיש הישראלי אשר ימינו כצל על הארץ... וידע כי לא שלימות אנושי לעסוק בקיבוץ הקנינים ולאסוף חמרים חמרים יצבור ולא ידע מי אספם, כי יראה כי שבתה הארץ ויד הכל שוה... והיא שנת רצון לה' אשר ישליך אדם אלילי כספו ולא יאמר אלדינו למעשה ידינו... ומצוה זו גרמה לישראל שלא נשתקעו יותר מדאי בעסק מו"מ ולהרבות בסחורה כאוניות סוחר ולבלות בו זמן יום ולילה כהגויים, ולא כל המרבה בסחורה מחכים... וא"כ היה חובה עלינו להחזיק במדת הסתפקות כראוי ונאות לעובד השלם מבלי לשום כל חושו וחילו וראשית אנו בהבל המדומה ותחבולות לאסוף עושר שלא כמשפט התורה, כי אם להיות מתמימי דרך ההולכים בתורת ה', יבטח באלוקי יעקב הוא הנותן לחם לכל בשר ובתורתו יתגה יומם ולילה עושר וכבוד אתה... וחכמינו בתורה שבע"פ מעתיקי השמועה ז"ל קבעו בו מסמרות להיות נוהג בזה"ז ג"כ, והכל מרועה אחד יְהִיב חכמתו לחכימין, הלא ראוי על כל הירא וחרד לדבר ה' לשמוע ולשמור ולעשות... וא"כ מאד ראוי לכל איש להחמיר לעשות עכ"פ זכר למצוה זו בפרובול¹³ וכמ"ל, לבל ישכח זכר מצווה זו מקרב ישראל.

ע"ש באורך מוסרו הנפלא.

12 במהד' בלאו סי' קצח, הובא בחיבור מהד' מארי פ"ט שמטה ויובל אות ג עמ' תעו, הגירסא: "שמטת כספים דנין בה בזמן הזה" וכו', עי"ש. אמנם המעיין באוצר הגאונים, גיטין לו ע"ב חלק התשובות סי' קפט, קצ, יבין שענין זה מחלוקת קדומה עוד מתקופת הגאונים.

13 בפירוש המשנה, שביעית פ"י ה"ג כתב הרמב"ם: "פרובול - שם מורכב משמות הרבה, וענינו בלשונם, תקון הדבר והמצוה בו". בגמ' גיטין לו ע"א פירשו: פרוס בולי ובוטי, כלומר, תקנה לעשירים ולעניים, ראה שם בפרש"י. וב'מוסף הערוך' פי' שהיא מילה יוונית פרוסבוליבוטי, שפירושה יועצים ובי"ד ממונה שלא יקבל אחד מן העם נזק וירד מנכסיו. עי"ש, וראה סמ"ע חו"מ סי' סז ס"ק לו.

עוד ראוי להעיר בשולי הדברים על זמן כתיבת הפרוזבול, ממה שכתב הרמב"ם שם ה"ד: "אין שביעית משמטת כספים אלה בסופה, שנאמר 'מקץ שבע שנים תעשה שמיטה'", ע"כ. והוא ע"פ הספרי פ' ראה: "נאמר כאן קץ ונאמר להלן קץ, מה קץ האמור להלן סופה, אף כאן סופה ולא בתחילה" (רדב"ז שם). עיין רמב"ן לפ' ראה פט"ו פסוק א' והראב"ע שם. ומסכם הרמב"ם: "וכשתשקע חמה בליל ר"ה של מוצאי שביעית אבד החוב". ובהלכה טז כתב: "כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה... התקין פרוזבול. כדי שלא ישמט החוב עד שילוו זה את זה".

ועיין ב"י חו"מ ס"ז אות לב שהעיד וכתב בזה"ל:

וכן המנהג פשוט בארץ ישראל וסביבותיה לכתוב פרוזבול בערב ראש השנה של מוצאי שביעית. וכן נהג מורי הרב הגדול הר"י בי רב ז"ל.¹⁴

ואכן כך היה המנהג גם בצנעא שבתימן, כפי שהעיד מארי עמרם קרח בספרו 'סערת תימן' (עמ' קיב) וז"ל:

שלשה ימים או ארבעה לפני צאת שנת השמטה, מעתיקים בית הדין ישיבתם לבית כנסת באמצע השכונה, אחר שהכריזו שכל מי שצריך פרוזבול יבוא לב"ד בבית כנסת פלוגי. כל העם מקצה באים למקום ביה"ד, וכל האומר לב"ד שהוא רוצה פרוזבול, כותבים על שמו בנוסח זה: "מסר דבריו פב"פ שכל חוב שיש לו אצל כל אדם שיגבנו כל זמן שירצה". וכותבים הזמן וחזותמים בו שלשתם, ולוקחים שכר כתיבת הפרוזבול, מטבע קטן שעולה כמו חמש פרוטות ישראליות, בערך. הנשים לא יצטרכו פרוזבול, לפי שכבר נהוג בכל שטרי חוב שיש לאשה על בעלה לכתוב שלא ישמיט עליה חוב זה ואפילו בשביעית, ורק אם איזה נשים שיש להן חובות מעסקי עצמן באות לבקש מביה"ד לכתוב להן פרוזבול".¹⁵

ודיני פרוזבול, כתיבתו, ושאר פרטיו, צריכים לימוד והדרכה מפי מורה, וראויים למאמר נפרד, ואני לא באתי אלא לחזק ולזרז על מצוה זו, "את אחיך תשמט ירך".

14 ולא חששו לשיטת הרא"ש והטור שם שכתבו שאין כותבים פרוזבול אלא עד סוף שנה שישית בלבד. ראה שו"ת יחווה דעת, ח"ד סי' סב, ושכן הוא המנהג. ושו"ת ציץ אליעזר, ח"ט סי' כט על שיטת החת"ס בתשובותיו, ע"ש.

15 הבאתי לשונו, מפני ששמעתי אומרים, לא שמענו מעולם דבר זה בתימן, ואף כאן בארץ לא ראו צורת פרוזבול כי לא ידעו מה הוא. ומעתה מכל הנ"ל נתברר כי בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, וכלשונו של מארי בחיבור, פ"ט שמיטה סוף אות ג' וז"ל: "ואני אומר אשריך יהדות תימן שקיימת מצוות ה' דאורייתא ודרבנן ככתוב". גם הר"ח כסאר בפירושו שם טוב כתב שם, שכן נהגו בתימן. והנה עתה הראו לי מה שכתב ידידי היקר הר"ר ע"צ בהערה לספר "משנת השמטה", סי' יט, עמ' קלז. ע"ש. ואם קבלה נקבל. וראה מה שכתב הרמב"ם סוף פ"ו דסנהדרין, ובמה שכתב מארי בספרו "הליכות תימן" (עמ' 69 מהדורא קמא) בפרק רבנות ושיפוט, על בית הדין אשר בצנעא. ודי בזה.

כ"ה

שטר פרוזבור

לשנת השמיטה תשי"ט

בפנינו עדים החתומים מטה בא
 ואמר לנו: קנו ממני בקנין גמור ושלם איך שאני מזכה על ידכם קרקע
 כל שהוא מן הקרקע שיש לי, לכל אחד מבעלי החובות שחייבים לי, שאין
 להם קרקע.

וקנינו מיד הנ"ל בקנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא בית.

ובכן אמר לנו הנ"ל, היו עלי עדים שאני מוסר כל חוב שיש לי להדיינים,
 הרה"ג אליעזר יהודה וולדינברג, והרה"ג עובדיה יוסף, והרה"ג יוסף
 קאפח, שליט"א, שאגבנו כל זמן שארצה.
 ובאנו על החתום היום עשר ימים ותשעה . . . לחודש אלול תשי"ט.
 והכל שריר ובריר וקיים.

נאום

נאום

ישראל צדוק
 כותב על חלק